

■ بررسی تطبیقی استانداردهای توصیف منابع غیرکتابی (چاپی و غیرچاپی) و ارائه طرح پیشنهادی دستنامه برای کتابخانه‌ها و آرشیوهای ایران

دکتر ناهید بنی اقبال؛ دکتر فریبرز خسروی؛ سهیلا فعال

■ چکیده

هدف: هدف این پژوهش، ارائه طرح پیشنهادی دستنامه توصیف منابع غیرکتابی فارسی، براساس مقایسه قواعد و استانداردهای بین‌المللی است. جامعه آماری: جامعه مورد مطالعه شامل چهار استاندارد، قواعد فهرست‌نویسی انگلومریکن ۲، استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر.دی.ای.)، قواعد فهرست‌نویسی یاسا، و فیاف است. قواعد به‌کاررفته در هر استاندارد، برای ۵۳ نوع منبع غیرکتابی موجود در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، در ۸ گروه منابع الکترونیکی، جغرافیایی، چاپی، سه بعدی، شنیداری، گرافیکی، میکروفرم‌ها، و ویدئویی و پروژکتوری مورد مقایسه قرار گرفته است.

روش/ رویکرد پژوهش: این پژوهش کاربردی است و با روش کتابخانه‌ای و پیمایش تطبیقی انجام شده است. برای گردآوری اطلاعات از سیاهه واری استفاده شد و داده‌ها در جدول‌های آمار توصیفی تنظیم شدند، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون فریدمن و جهت آزمون فرضیه‌ها از آزمون تی تک متغیری استفاده شد.

یافته‌ها: در تمامی گروه‌های منابع، به‌جز گروه منابع ویدئویی و پروژکتوری، قواعد انگلومریکن ۲، آر.دی.ای.، و یاسا با یکدیگر مطابقت دارند؛ درحالی‌که، مقایسه سه استاندارد مذکور و فیاف، در گروه منابع ویدئویی و پروژکتوری، هیچ‌گونه انطباقی را نشان نداده است. نتیجه‌گیری: در پایان، براساس یافته‌های پژوهش و مقایسه استانداردها، طرح پیشنهادی دستنامه ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها

توصیف منابع غیرکتابی / دستنامه‌ها / استانداردهای توصیف کتابشناختی

مطالعات آرشیوی

فصلنامه گنجینه اسناد: سال بیستم و یکم، دفتر اول، (بهار ۱۳۹۰)، ۱۱۹-۱۰۶

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۹/۷ ■ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱/۱۵

بررسی تطبیقی استانداردهای توصیف منابع غیرکتابی (چاپی و غیرچاپی) و ارائه طرح پیشنهادی دستنامه برای کتابخانه‌ها و آرشیوهای ایران

دکتر ناهید بنی اقبال^۱؛ دکتر فربرز خسروی^۲؛ سهیلا فعال^۳

مقدمه

کتابداران و آرشیو‌داران، سال‌هاست در زمینه توصیف منابع، فعالیت فکری و عملی دارند و تجربیات فراوان و مناسبی جهت سازماندهی منابع اطلاعاتی و حل مشکلات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی اندوخته‌اند. از اینرو، قواعد و استانداردهای مختلفی شکل گرفته است. استاندارد، در واقع، مجموعه‌ای از قوانین و مقررات است که به کنترل فعالیت‌ها کمک می‌کند. در توصیف منابع غیرکتابی، استانداردها با ایجاد هماهنگی و یکپارچگی، تبادل و بازیابی اطلاعات را تسریع و تسهیل می‌کنند. در حوزه آرشیوها، استانداردهای مشخصی تدوین شده است که هر یک برای دسته خاصی از منابع کاربردهای گسترده‌ای دارند. از آنجاکه در بسیاری از کتابخانه‌ها و آرشیوها انواع منابع غیرکتابی نگهداری و سازماندهی می‌شود برای توصیف آنها لازم است از انواع استانداردهای مرتبط با آن منابع استفاده شود.

بیان مسئله

منابع غیرکتابی، به لحاظ تنوعی که دارند، دارای قواعد و استانداردهای بسط‌یافته متعددی هستند. برای مثال، قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن ویراست ۲ (ای.ای.سی. آر. ۲)^۴ استاندارد است که در بسیاری از کتابخانه‌ها و آرشیوها برای توصیف انواع منابع، مورد استفاده قرار می‌گیرد. قواعد انجمن بین‌المللی آرشیوهای مواد شنیداری (یاسا)^۵ و قواعد فهرستنویسی انجمن بین‌المللی آرشیوهای فیلم (فیاف)^۶ نیز استانداردهای دیگری هستند که برای توصیف بخشی از منابع

۱. استادیار گروه کتابداری
و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی،
واحد تهران شمال.
nbaniegbal@yahoo.com

۲. استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
fa.khosravi@gmail.com

۳. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع
رسانی از دانشگاه آزاد اسلامی، واحد
تهران شمال (نویسنده مسئول).
soheilafaal@gmail.com

4. Anglo American Cataloging
Rules, second edition (AACR2)

5. International Association of
Sound and Audiovisual Archives
(IASA)

6. Federation Internationale des
Archives du Film (FIAF)

غیر کتابی به کار می‌روند. در عین حال، استاندارد جدیدی به نام توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای.)^۱ برای انواع منابع کتابخانه‌ای و دیجیتالی تهیه شده است. گاهی قواعد موجود در یک استاندارد نمی‌تواند جوابگوی نیاز منابع فارسی باشد و تصمیم‌گیری‌هایی را در این زمینه می‌طلبد. در مواردی نیز لازم است برای شناخت قواعد توصیف یک اثر، به چند استاندارد مرتبط، مراجعه و قاعده‌ای مناسب انتخاب شود. در چنین مواردی، تغییرات و تصمیم‌گیری‌هایی که بر حسب نیاز و در موقعیت‌های مختلف انجام می‌شود باعث عدم یکدستی در فرایند توصیف و پیشینه‌های کتابشناختی می‌گردد. بنابراین، لزوم استفاده از دستورالعملی مدون به‌خوبی احساس می‌شود؛ که لازم است با بررسی استانداردهای موجود و مقایسه آنها، تلفیقی از قواعد در نظر گرفته شود و بر اساس نیاز منابع فارسی، مناسب‌سازی شده و در قالب دستنامه در اختیار کتابداران و آرشیوکاران قرار گیرد. مسئله اصلی این پژوهش این است که تاکنون الگو و دستنامه‌ای مدون، به زبان فارسی، که توصیف انواع منابع غیر کتابی را بر اساس استانداردها و مطابق با ویژگی‌های خاص منابع فارسی دربرگیرد، تهیه نشده است. پژوهشگران درصددند با بررسی تطبیقی استانداردها و قواعد مربوط به توصیف هر گروه از منابع غیر کتابی، طرح دستنامه و الگویی مناسب را برای منابع فارسی پیشنهاد کنند، که مورد استفاده کتابخانه‌ها و آرشیوها واقع شود.

اهمیت و اهداف پژوهش

تدوین دستنامه توصیف منابع غیر کتابی می‌تواند در سازمان‌ها، آرشیوها، و کتابخانه‌هایی که اقدام به سازماندهی منابع غیر کتابی می‌کنند، مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به کاربردی بودن پژوهش، دستنامه‌ای که بر این اساس تدوین می‌شود، علاوه بر ایجاد هماهنگی در سازماندهی منابع غیر کتابی، احتمالاً می‌تواند به‌عنوان یکی از متون درسی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

از اهداف کلی این پژوهش، ارائه طرح پیشنهادی دستنامه توصیف منابع غیر کتابی فارسی، بر اساس مقایسه قواعد و استانداردهای بین‌المللی است. اهداف ویژه پژوهش عبارت‌اند از: بررسی مطابقت قواعد توصیف مربوط به منابع الکترونیکی در سه استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲، آر. دی. ای.، و یاسا؛ منابع جغرافیایی در دو استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲ و آر. دی. ای.؛ منابع چاپی در دو استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲ و آر. دی. ای.؛ منابع شنیداری در سه استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲، آر. دی. ای.، و یاسا؛ منابع گرافیکی در دو استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲ و آر. دی. ای.؛ میکروفرم‌ها در دو استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲ و آر. دی. ای.؛ و منابع ویدئویی و پرورکتوری در چهار استاندارد ای. ای. سی. آر. ۲، آر. دی. ای.، یاسا، و فیاف.

تعاریف مفهومی و عملیاتی

منابع غیرکتابی: به موادی از منابع کتابخانه‌ای گفته می‌شود که در توصیفی که برای کتاب و پیابند شده است نگنجد و همچنین استفاده از اکثر آنها نیازمند وسایل بخصوصی باشد (سلطانی، راستین، ۱۳۷۹). در این پژوهش، منظور از منابع غیرکتابی، منابع چاپی، و غیرچاپی در ۸ گروه منابع الکترونیکی، جغرافیایی، چاپی، سه بعدی، شنیداری، گرافیکی، میکروفرم‌ها، و ویدئویی و پروژکتوری است.

توصیف: منظور از توصیف، تعیین اطلاعات و عناصر کتابشناختی هر مدرک، بدون در نظر گرفتن سرشناسه، موضوع، و شناسه‌های افزوده است.

طرح پیشنهادی: منظور، قواعدی است که جهت تدوین دستنامه و مجموعه‌ای از دستورالعمل‌ها، انتخاب شده و برای توصیف منابع غیرکتابی فارسی پیشنهاد می‌شود.

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش را موارد زیر تشکیل می‌دهند:

استانداردها: ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوا امریکن (ای.ای.سی. آر. ۲). (بازنگری ۲۰۰۲، روزآمد ۲۰۰۵)؛ استاندارد توصیف و دسترسی به منبع (آر. دی. ای. ۲۰۱۰) : قسمت ۲ (ثبت ویژگی‌ها و شناسایی قالب و مورد) و قسمت ۳ (توصیف محمل‌ها) از بخش اول؛ قواعد فهرست‌نویسی انجمن بین‌المللی آرشیوهای مواد شنیداری (یاسا) (۱۹۹۹)؛ و قواعد فهرست‌نویسی انجمن بین‌المللی آرشیوهای فیلم (فیاف) (۱۹۹۱).

منابع غیرکتابی: تعداد ۵۳ نوع منبع غیرکتابی موجود در کتابخانه ملی ایران در ۸ گروه منابع الکترونیکی، جغرافیایی، چاپی، سه بعدی، شنیداری، گرافیکی، میکروفرم‌ها، و ویدئویی و پروژکتوری.

روش و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها

جهت انجام این پژوهش، از دو روش کتابخانه‌ای و پیمایش تطبیقی استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل آماری از آمار توصیفی، به‌منظور سنجش تطابق استانداردهای مورد بررسی در نواحی گروه‌های مختلف منابع غیرکتابی از آزمون فریدمن، و برای پاسخگویی به فرضیه‌ها نیز از آزمون t تک متغیری استفاده شده است.

ابزار گردآوری داده‌ها

در این پژوهش، برای تعیین فراوانی قواعد در نواحی توصیف و بررسی مطابقت استانداردها

از سیاهه و ارسی استفاده شد که به تعداد گروه‌های منابع مورد مطالعه تنظیم شده است. در این سیاهه و ارسی، تمامی قواعد و عناصر موجود در استانداردها، که به منابع غیر کتابی مورد مطالعه مربوط می‌شوند، همراه با شماره قانون، ذکر شده‌اند. تعداد کل قواعد در ۸ گروه مورد مطالعه، ۲۴۱۲ قاعده است.

متغیرها

متغیر مستقل: منابع غیر کتابی.

متغیر وابسته: قواعد و عناصر توصیف.

پیشینه پژوهش

کاوه (۱۳۷۹)، در پژوهشی اقدام به طراحی نظام آرشیو صدای (رادیو) سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران کرده و به معرفی و تشریح استانداردهای انجمن بین‌المللی مواد شنیداری (یاسا) جهت سازماندهی اطلاعات آرشیوی، پرداخته است. وی، با توجه به استانداردهای انجمن بین‌المللی مواد شنیداری و با تأکید بر شناخت نیاز کاربران آن آرشیو، نظامی آرشیوی طراحی کرده است.

کرد (۱۳۸۱)، وضعیت سازماندهی منابع شنیداری موسیقی در آرشیوهای موسیقی شهر تهران را بررسی کرده و الگویی پیشنهادی ارائه داده است. جامعه مورد بررسی این پژوهش را تمامی آرشیوهای شنیداری موسیقی خصوصی و دولتی در شهر تهران (۱۰ آرشیو) تشکیل می‌دهند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ۳۰ درصد آرشیوها منابع خود را فهرست‌نویسی نکرده‌اند؛ ۶۰ درصد آرشیوها بین ۲۵ تا ۷۵ درصد منابع خود را، براساس ویرایش دوم قواعد فهرست‌نویسی انگلوماریکن با اعمال برخی تغییرات، فهرست‌نویسی کرده‌اند؛ و ۹۰ درصد آرشیوها نیز فاقد دستورالعمل یا خط‌مشی مدون سازماندهی منابع شنیداری موسیقی هستند. در پایان، الگویی پیشنهادی در سه بخش فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی، و رده‌بندی ارائه شده است.

عبداللهی (۱۳۸۳)، وضعیت فهرست‌نویسی منابع الکترونیکی را در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی موجود در شهر تهران، براساس قواعد انگلوماریکن، ارزیابی کرده است. نتایج نشان داد قواعد فهرست‌نویسی انگلوماریکن، در سازماندهی منابع الکترونیکی در هیچ‌یک از کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران، به‌طور کامل، رعایت نشده است. از مشکلاتی که منجر به عدم رعایت استانداردها شده است، آگاه نبودن کتابداران از شیوه‌های استاندارد فهرست‌نویسی منابع الکترونیکی و عدم دستنامه متناسب با منابع الکترونیکی فارسی است.

موتویا^۱، فریبرن^۲، ویس^۳، اولسون^۴، و کارپوک^۵ در پژوهش‌های خود به وضعیت توصیف منابع الکترونیکی، صوتی غیر موسیقایی، ویدئویی، سه بعدی، و پایان‌نامه‌ها براساس قواعد فهرستنویسی انگلوماریکن پرداخته‌اند. هوارث^۶ و ویس نیز ارتباط ویرایش دوم قواعد فهرستنویسی انگلوماریکن و آر.دی.ای. را مطرح می‌کنند که به علت طولانی شدن مطلب تنها به نام آنها کفایت شد.

یافته‌های پژوهش و پاسخ به پرسش‌های اساسی

یافته‌های پژوهش در جداول ۱ و ۲ تنظیم شده‌اند که براساس آنها به پرسش‌ها پاسخ داده می‌شود.

FIAF		IASA		RDA		AACR ^۲		منابع غیر کتابی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
-	-	۷۴/۵	۲۳۹	۷۹/۸	۲۵۶	۸۰/۱	۲۵۷	الکترونیکی
-	-	-	-	۸۵	۲۴۹	۹۰/۴	۲۶۵	جغرافیایی
-	-	-	-	۸۴/۷	۲۴۳	۸۹/۲	۲۵۶	چاپی
-	-	-	-	۸۴/۴	۲۳۳	۸۷/۷	۲۴۲	سه بعدی
-	-	۷۷/۶	۲۵۳	۸۰/۴	۲۶۲	۷۹/۵	۲۵۹	شنیداری
-	-	-	-	۸۵/۸	۲۴۷	۸۷/۸	۲۵۳	گرافیکی
-	-	-	-	۸۴/۱	۲۲۷	۸۷	۲۳۵	میکروفورم‌ها
۴۱/۶	۱۴۶	۷۲/۴	۲۵۴	۷۶/۹	۲۷۰	۷۳/۲	۲۵۷	ویدئویی و پروژکتوری

جدول ۱

توزیع فراوانی قواعد توصیف منابع غیر کتابی به تفکیک استانداردهای مورد مطالعه

1. Motoya
2. Freeborn
3. weils
4. Olson
5. Karpuk
6. Howarth

سطح معناداری	درجه آزادی	χ^2	حداکثر قواعد	میانگین رتبه ها	استانداردها	نمره کل گروه های منابع غیرکتابی
۰/۱۱۵	۲	۴/۳۲	۳۲۱	۲/۰۳	AACR۲	الکترونیکی
				۲/۰۲	RDA	
				۱/۹۵	IASA	
۰/۰۵۹	۱	۳/۵۶	۲۹۳	۱/۵۳	AACR۲	جغرافیایی
				۱/۴۷	RDA	
۰/۱۳۳	۱	۲/۲۵	۲۸۷	۱/۵۲	AACR۲	چاپی
				۱/۴۸	RDA	
۰/۳۰۵	۱	۱/۰۵	۲۷۶	۱/۵۲	AACR۲	سه بعدی
				۱/۴۸	RDA	
۰/۶۲۹	۲	۰/۹۳	۳۲۶	۲	AACR۲	شیداری
				۲/۰۲	RDA	
				۱/۹۸	IASA	
۰/۴۹۱	۱	۰/۴۷	۲۸۸	۱/۵۱	AACR۲	گرافیکی
				۱/۴۹	RDA	
۰/۳۶۵	۱	۰/۸۲	۲۷۰	۱/۵۱	AACR۲	میکروفرمها
				۱/۴۹	RDA	
۰/۰۰۰	۳	۱۴۰/۶۲	۳۵۱	۲/۶۴	AACR۲	ویدئویی و پروژکتوری
				۲/۷۲	RDA	
				۲/۶۳	IASA	
				۲/۰۱	FIAF	

جدول ۲

نتایج آزمون فریدمن جهت مقایسه استانداردهای مورد مطالعه در هر یک از منابع غیرکتابی

پرسش اول: آیا سه استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، و یاسا در قواعد توصیف مربوط به منابع الکترونیکی با یکدیگر مطابقت دارند؟

نتایج بیانگر آن است که از حداکثر ۳۲۱ قاعده مطرح شده برای توصیف منابع الکترونیکی در ای.ای.سی، آر.دی.ای، حدود ۸۰/۱ درصد قواعد به کار رفته است که ۱ قاعده، از آر.دی.ای؛ و ۱۸ قاعده، از یاسا بیشتر است. با توجه به جدول ۲، در نمره کل منابع الکترونیکی، مقدار آزمون فریدمن به دست آمده ($\chi^2 = 4/32$) از مقدار مجذور کای جدول ($\chi^2 = 5/99$)، با درجه آزادی ۲، و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/115$). با توجه به این امر، در پاسخ به سؤال اول می توان بیان کرد که بین سه استاندارد مورد بررسی، از نظر میزان قواعد به کار رفته در منابع الکترونیکی، مطابقت وجود دارد.

پرسش دوم: آیا دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای. در قواعد توصیف مربوط به منابع جغرافیایی با یکدیگر مطابقت دارند؟

یافته‌ها حاکی از آن است که از میان حداکثر ۲۹۳ قاعده موجود در منابع جغرافیایی، در حدود ۹۰/۴ درصد آن در ای.ای.سی. آر.۲ به کار رفته است که در مقایسه با آر.دی.ای.، که حدود ۸۵ درصد این قواعد در آن به کار رفته، ۱۶ قاعده بیشتر است. در نمره کل منابع جغرافیایی نیز نتایج آزمون فریدمن محاسبه شده ($\chi^2 = 3/56$) از میزان مجذور کای جدول ($\chi^2 = 3/84$)، با درجه آزادی ۱ در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/059$). با توجه به این امر، در پاسخ به سؤال دوم می‌توان بیان کرد که دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای. در گروه منابع جغرافیایی با یکدیگر مطابقت دارند.

پرسش سوم: آیا دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای. در قواعد توصیف مربوط به منابع چاپی با یکدیگر مطابقت دارند؟

در مجموع، از حداکثر ۲۸۷ قاعده ذکر شده در منابع چاپی در ای.ای.سی. آر.۲، حدود ۸۹/۲ درصد به کار رفته، که در مقایسه با آر.دی.ای. که حدود ۸۴/۷ درصد را نشان می‌دهد، ۱۳ قاعده بیشتر است. در نمره کل منابع چاپی نیز نتایج بیانگر آن است که مقدار آزمون فریدمن محاسبه شده ($\chi^2 = 2/25$) از مقدار مجذور کای جدول ($\chi^2 = 3/84$)، با درجه آزادی ۱ و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/133$). پس می‌توان در پاسخ به پرسش سوم گفت که دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای. از نظر میزان قواعد به کار رفته منابع چاپی با یکدیگر مطابقت دارند.

پرسش چهارم: آیا دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای. در قواعد توصیف مربوط به منابع سه بعدی با یکدیگر مطابقت دارند؟

به‌طور کلی، از حداکثر ۲۷۶ قاعده ذکر شده در منابع سه بعدی حدود ۸۷/۷ درصد در ای.ای.سی. آر.۲ به کار رفته است که در مقایسه با آر.دی.ای.، که حدود ۸۴/۴ درصد قواعد در آن به کار رفته، ۹ قاعده بیشتر است. در نمره کل منابع سه بعدی، نتایج دلالت بر آن دارد که مقدار آزمون فریدمن در این زمینه ($\chi^2 = 1/05$) از مقدار مجذور کای جدول ($\chi^2 = 3/84$)، با درجه آزادی ۱ و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/305$). بنابراین، در پاسخ به پرسش چهارم چنین نتیجه گرفته می‌شود که دو استاندارد ای.ای.سی. آر.۲ و آر.دی.ای.، از لحاظ قواعد به کار رفته در منابع سه بعدی، برهم منطبق هستند.

پرسش پنجم: آیا سه استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، و یاسا در قواعد توصیف مربوط به منابع شنیداری با یکدیگر مطابقت دارند؟

نتایج نشان می‌دهد که در مجموع، از حداکثر ۳۲۶ قاعده به کار رفته در توصیف منابع شنیداری، حدود ۸۰/۴ درصد قواعد در آر.دی.ای، به کار رفته است که ۳ قاعده از ای.ای.سی، آر.دی.ای، و ۹ قاعده از یاسا بیشتر است. در نمره کل منابع شنیداری نیز نتایج جدول ۲ گویای این مطلب است که مقدار آزمون فریدمن ($\chi^2 = 0/93$) از میزان مجذور کای بحرانی ($\chi^2 = 0/99$)، با درجه آزادی ۲ و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، به صورت بارزی، کوچکتر است ($P = 0/629$). در نتیجه، در پاسخ به پرسش پنجم می‌توان بیان کرد که بین سه استاندارد مورد مطالعه تفاوت معناداری وجود نداشته و آنها از لحاظ میزان قواعد به کار رفته در منابع شنیداری یکسان بوده و کاملاً منطبق بر یکدیگر هستند.

پرسش ششم: آیا دو استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، در قواعد توصیف مربوط به منابع گرافیکی با یکدیگر مطابقت دارند؟

در مجموع، از حداکثر ۲۸۸ قاعده به کار رفته در نواحی توصیف منابع گرافیکی، حدود ۸۷/۸ درصد قواعد در ای.ای.سی، آر.دی.ای، به کار رفته است، که نسبت به استاندارد آر.دی.ای، که در آن حدود ۸۵/۸ درصد قواعد به کار رفته، ۶ قاعده بیشتر است. در نمره کل منابع گرافیکی یافته‌ها مؤید آن هستند که مقدار آزمون فریدمن به دست آمده ($\chi^2 = 0/47$) به صورت بارزی از مقدار مجذور کای بحرانی ($\chi^2 = 3/84$)، با درجه آزادی و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/491$). لذا در پاسخ به پرسش ششم می‌توان گفت دو استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، و آر.دی.ای، از لحاظ قواعد به کار رفته توصیف منابع گرافیکی کاملاً با یکدیگر مطابقت دارند.

پرسش هفتم: آیا دو استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، در قواعد توصیف مربوط به میکروفرم‌ها با یکدیگر مطابقت دارند؟

از میان ۲۷۰ قاعده ارائه شده، حدود ۸۷ درصد این قواعد در ای.ای.سی، آر.دی.ای، به کار رفته است که نسبت به آر.دی.ای، (۸۴/۱ درصد) ۸ قاعده بیشتر است. در نمره کل میکروفرم‌ها، نتایج نشان داد که مقدار آزمون فریدمن به دست آمده ($\chi^2 = 0/82$) از مقدار مجذور کای بحرانی ($\chi^2 = 3/84$)، با درجه آزادی ۱ و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۵، کوچکتر است ($P = 0/365$). بنابراین، در پاسخ به پرسش هفتم می‌توان گفت در گروه میکروفرم‌ها دو استاندارد ای.ای.سی، آر.دی.ای، و آر.دی.ای، با یکدیگر مطابقت دارند.

پرسش هشتم: آیا چهار استاندارد ای.ای.سی. آر. ۲، آر.دی.ای.، یاسا و فیاف در قواعد توصیف مربوط به منابع ویدئویی و پروژکتوری با یکدیگر مطابقت دارند؟

در کل، از حداکثر ۳۵۱ قاعده مطرح شده در توصیف منابع ویدئویی و پروژکتوری، یافته‌ها دال بر آن است که در آر.دی.ای. حدود ۷۶۷۹ درصد قواعد دیده شده است که ۱۳ قاعده از ای.ای.سی. آر. ۲، ۱۶ قاعده از یاسا، و ۱۲۴ قاعده از فیاف بیشتر است. در نمره کل منابع ویدئویی نیز یافته‌ها حاکی از آن است که مقدار آزمون فریدمن کسب شده در این زمینه $(\chi^2 = 140/62)$ به صورت بارزی از مقدار مجذور کای جدول $(\chi^2 = 11/34)$ ، با درجه آزادی ۳ و احتمال خطای کمتر از ۰/۰۱ بزرگتر است. از این رو، در پاسخ به پرسش هشتم چنین نتیجه‌گیری می‌شود که چهار استاندارد مورد مطالعه منابع ویدئویی از لحاظ قواعد به کاررفته با یکدیگر متفاوت بوده و با هم مطابقت ندارند.

آزمون فرضیه‌ها

با توجه به جدول ۳، تأیید یا رد چهار فرضیه پژوهش بررسی می‌شود:

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین فرضی	تفاضل میانگین	t	درجه آزادی	احتمال خطا
AACR۲	۰/۸۴	۰/۳۷	۲۴۱۲	۰/۵	۰/۳۴	۴۵/۳۲	۲۴۱۱	۰/۰۰۰
RDA	۰/۸۲	۰/۳۸	۲۴۱۲	۰/۵	۰/۳۲	۴۱/۷۳	۲۴۱۱	۰/۰۰۰
IASA	۰/۷۵	۰/۴۴	۹۹۸	۰/۵	۰/۲۵	۱۷/۹۹	۹۹۷	۰/۰۰۰
FIAF	۰/۴۲	۰/۴۹	۳۵۱	۰/۵	-۰/۰۸	-۳/۲	۳۵۰	۰/۰۰۲

جدول ۳

نتایج آزمون t تک متغیری جهت بررسی میزان قواعد به کاررفته در استانداردها

فرضیه اول: میزان قواعد توصیف کل منابع غیرکتابی مورد بررسی، در استاندارد ای.ای.سی. آر. ۲، بالاتر از حد متوسط است.

همانطور که نتایج نشان می‌دهد میانگین به دست آمده در زمینه میزان قواعد به کاررفته در ای.ای.سی. آر. ۲ $(\bar{X} = 0/84)$ بیشتر از میانگین فرضی $(\bar{X} = 0/5)$ است. درحالیکه، نتایج آزمون t تک متغیری نیز در این زمینه، تفاوت معناداری را در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ نشان می‌دهد $(P < 0/01, t_{411} = 45/32)$. بنابراین، می‌توان چنین بیان کرد که قواعد به کاررفته در ای.ای.سی. آر. ۲، به صورت معناداری، بیش از حد متوسط است. به عبارت دیگر، در کل منابع

غیر کتابی مورد بررسی، میزان قواعد به کار رفته در ای.ای.سی. آر. ۲۰ بالاتر از حد متوسط است و این فرضیه تأیید می شود.

فرضیه دوم: میزان قواعد توصیف کل منابع غیر کتابی مورد بررسی، در استاندارد آر.دی. ای. بالاتر از حد انتظار است.

همان گونه که از یافته ها استنباط می شود میانگین به دست آمده در این زمینه ($\bar{X} = 0.82$) از میانگین فرضی ($\bar{X} = 0.5$) در حدود ۰/۳۲ واحد بزرگتر است. علاوه بر آن، نتایج آزمون t تک متغیری دالبر آن است که بین میانگین های مشاهده شده و فرضی، در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱، تفاوت معناداری وجود دارد ($P < 0.01$ و $t_{911} = 41.73$). لذا می توان چنین نتیجه گرفت که استاندارد آر.دی. ای. به صورت معناداری، قواعد را بیشتر از حد متوسط به کار برده است. به عبارت دیگر، در کل منابع غیر کتابی مورد بررسی، میزان قواعد به کار رفته در استاندارد آر.دی. ای. بیشتر از حد متوسط است و این فرضیه تأیید می شود.

فرضیه سوم: میزان قواعد توصیف منابع الکترونیکی، شنیداری، و ویدئویی و پروژکتوری مورد بررسی در استاندارد یاسا بالاتر از حد متوسط است.

از نتایج حاصل اینگونه استنتاج می شود که میانگین کسب شده در این مورد ($\bar{X} = 0.75$) در حدود ۰/۲۵ واحد بیشتر از میانگین فرضی ($\bar{X} = 0.5$) است. همچنین، نتایج آزمون t تک متغیری در این زمینه نشان داد که بین میانگین های مشاهده شده و فرضی تفاوت معناداری در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ وجود دارد ($P < 0.01$ و $t_{997} = 17.99$). باتوجه به این امر، می توان اظهار نمود که در منابع الکترونیکی، شنیداری، و ویدئویی و پروژکتوری میزان قواعد به کار رفته در استاندارد یاسا به صورت معناداری بالاتر از حد متوسط است و این فرضیه تأیید می شود.

فرضیه چهارم: میزان قواعد توصیف منابع ویدئویی و پروژکتوری مورد بررسی در استاندارد فیاف بالاتر از حد متوسط است.

نتایج حاکی از آن است که میانگین حاصل از میزان قواعد به کار رفته در استاندارد فیاف ($\bar{X} = 0.42$) در حدود ۰/۰۸ واحد پایین تر از میانگین فرضی ($\bar{X} = 0.5$) است. این در حالی است که نتایج آزمون t تک متغیری نیز در این زمینه نشان داد که بین میانگین های مشاهده شده و فرضی تفاوت معناداری در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ وجود دارد ($P < 0.01$ و $t_{95} = -3.2$). از این رو، چنین نتیجه می شود که میزان قواعد به کار رفته در فیاف به صورت معناداری، پایین تر از حد متوسط است و این فرضیه رد می شود.

بحث و نتیجه‌گیری کلی

به‌طور کلی، وجود انطباق و همپوشانی استانداردها نشان‌دهنده این مطلب است که استانداردها برای توصیف منابع، قواعد مشابهی را ارائه می‌دهند و از لحاظ پرداختن به جزئیات توصیف و قواعد مربوط به آن روند یکسانی را برگزیده‌اند. از این رو، جهت ارائه دستورالعمل و تدوین دستنامه توصیف منابع غیر کتابی فارسی، مراجعه به استانداردهای منطبق بر هم، می‌تواند تأییدی بر انتخاب قواعد مورد نیاز باشد و، در نهایت، راهکار روشنی در استفاده از آنها فراهم سازد.

بر اساس یافته‌های پژوهش و نتایج فرضیه‌ها، دو استاندارد ای.ای.سی. آر. ۲ و آر.دی. ای.، قواعد لازم جهت توصیف تمامی منابع غیر کتابی مورد بررسی را دارا هستند و می‌تواند برای تدوین دستنامه مورد استفاده قرار گیرند. یاسا نیز در سه گروه منابع الکترونیکی، شنیداری، و ویدئویی و پروژکتوری توانسته است قواعد قابل قبولی ارائه دهد و می‌توان آن را در کنار ای.ای.سی. آر. ۲ و آر.دی. ای.، در تعیین قواعد مناسب در حوزه شنیداری مورد استفاده قرار داد. ولی فیاف، در مقایسه با سایر استانداردهای مورد بررسی، نمی‌تواند بسیاری از جنبه‌های توصیف منابع ویدئویی و پروژکتوری را ارائه دهد. با وجود این، برای توصیف در برخی نواحی توصیف منابع ویدئویی و پروژکتوری، استاندارد نسبتاً مناسبی است.

بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که این پژوهش‌ها قواعد توصیف گروهی از منابع را بر اساس یک نوع استاندارد مورد بررسی قرار داده‌اند، یا میزان استفاده و مطابقت روش‌های فهرست‌نویسی آرشیو یا کتابخانه‌ای را بر اساس قواعد و استانداردی خاص اندازه‌گیری کرده‌اند. این استاندارد در اغلب موارد قواعد انگلومریکن بوده و کمتر به استانداردهای دیگر - که در این پژوهش مدنظر هستند - پرداخته شده است. در خصوص تهیه دستنامه توصیف منابع غیر کتابی فارسی نیز الگوهای پیشنهادی برای منابع شنیداری یافت شد. به‌طور کلی، بررسی مطالعات پیشین نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی در مورد توصیف گروه‌های مختلف منابع غیر کتابی انجام نشده است و مقایسه‌ای بین استانداردهای توصیف منابع غیر کتابی نیز صورت نگرفته است.

پیشنهاد طرح دستنامه

ماهیت و نحوه تولید و انتشار منابع غیر کتابی فارسی به‌گونه‌ای است که گاهی مراجعه مستقیم به قواعد و استانداردها نمی‌تواند راهکاری عملی ارائه دهد. به‌عنوان مثال، در کتابخانه ملی ایران، که تعداد متنوعی از منابع غیر کتابی توصیف می‌شوند، بر اساس نیاز مراجعان، سیاست سازماندهی کتابخانه، و ویژگی‌های خاص منابع فارسی، جرح و تعدیل‌هایی در قواعد و استانداردهای مورد استفاده صورت می‌گیرد که ناهماهنگی‌هایی را ایجاد می‌کند. در این

پژوهش سعی شده است با بررسی استانداردهای توصیف منابع غیر کتابی و مقایسه آنها، تلفیقی از قواعد، در نظر گرفته شود و بر اساس نیاز منابع فارسی، مناسب سازی شده و در قالب دستنامه در اختیار کتابداران و آرشیو داران قرار گیرد.

پیشنهادها

۱. دستورالعمل ها و دستنامه هایی که بر اساس این پژوهش تهیه می شوند به صورت پیوسته در وبگاه کتابخانه ملی ایران قابل دسترسی باشد و امکان روزآمد سازی و ویرایش آنها توسط تدوین کنندگان وجود داشته باشد.
۲. سؤالات متداول توصیف منابع غیر کتابی، طراحی شده و در وبگاه کتابخانه ملی ایران قابل دسترسی باشد.
۳. کمیته های تخصصی، متشکل از نمایندگان گروه های سازماندهی آرشیوها و کتابخانه های ایران که میزان قابل توجهی از منابع غیر کتابی را سازماندهی می کنند، مسائل و مشکلات را به صورت دوره ای بررسی کرده و راهکارهای پیشنهادی را در این زمینه ارائه دهند.

کتابنامه

- سلطانی، پوری، راستین، فروردین (۱۳۷۹). *دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- عبداللهی، مریم (۱۳۸۳). ارزیابی وضعیت فهرست نویسی منابع الکترونیکی بر اساس قواعد انگلوامریکن در کتابخانه های دانشگاهی و آرشیوهای موجود در شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن* (۱۳۷۱). (ویرایش دوم). (رحمت الله فتاحی، مترجم). مشهد: آستان قدس رضوی.
- کاوه، گیتی (۱۳۷۹). طراحی نظام آرشیو صدای (راديو) سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- کرد، لیلا (۱۳۸۱). بررسی وضعیت سازماندهی منابع شنیداری موسیقی در آرشیوهای موسیقی موجود در شهر تهران و ارائه الگوی مناسب. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- مرادی، خدیجه (۱۳۸۹). بررسی عناصر توصیفی به کار رفته در پیشینه های کتابشناختی کتابخانه های دیجیتال ایران و ارائه الگوی پیشنهادی برای به کارگیری این قواعد. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، دانشکده هنر و رسانه، مشهد.

Anglo American Cataloging Rules (2002). Joint Steering Committee of American Library Association... [et al]. Chicago: American Library Association.

- **FIAF cataloging rules for film archives** (1991). Compiled and edited by Harriet W. Harrison for the FIAF cataloging commission. Munchen: K. H. Saur.
- Freeborn, Robert B. (2002). Cataloging Non-Music Sound Recordings. *Cataloging & Classification Quarterly*. 31 (2): 37 - 51.
- International Council on Archives (ICA) (1999). **General International Standard Archival Description ISAD (G)**. adopted by the committee on descriptive standards, Stockholm, Sweden.
- Joint Streeng Committee for development of RDA.(2010). **Resource Description and Access: Background**. Retrieved Jan 25, 2011 from <http://www.RDA.-jsc.org/RDA.html#background>.
- Joint Streeng Committee for development of RDA.(2010b). **The RDA Brochure**. Retrieved Jan 25, 2011 from <http://www.RDA.-jsc.org/RDA.html#background>.
- Karpuk, Susan (2010). Cataloging Seventeenth- and Eighteenth-Century German Dissertations: Guidelines and Observations. *Cataloging & Classification Quarterly*. 48 (4): 303 - 314.
- Miliano, Mary (1999). **The IASA cataloging rules: a manual for the description of sound recording and related audiovisual media**. International Association of Sound and Audiovisual Archives. Retrieved Jan, 2010 from <http://www.IASA-web.org/IASA-cataloguing-rules>.
- Motoya, Leopoldom, (2000). An electronic resources cataloging policy for medical libraries. *Cataloging & Classification Quarterly*. 48 (5): 302 - 315.
- Olson, Nancy B. (2002). Cataloging Three-Dimensional Artefacts and Realia. *Cataloging & Classification Quarterly*. 31(3): 139 - 150.
- Weih, Jean, Howarth, Lynne C. (2007). Making the Link: AACR to RDA: Part 1: Setting the Stage. *Cataloging & Classification Quarterly*. 45 (2): 3 - 18.
- Weitz, Jay (2002). Video recording Cataloging: Problems and Pointers. *Cataloging & Classification Quarterly*. 31 (2): 53 - 83.

پژوهشگاه علوم انسانی
رتال جامع علوم انسانی

